

TÜRKİYE'DE ENFLASYON VERGİSİ ÜZERİNE BİR DENEME

Yrd.Doç.Dr.Z.Refia YILDIRIM

ÖZET

Ülkelerin ekonomik performanslarını belirlemede kullanılan göstergelerden büyüme, işsizlik ve enflasyon içinde gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli olanı enflasyon olgusudur. Bu ülkelerin, kamu gelirlerinin yetersizliği nedeniyle kalkınma amaçlarına ulaşabilmeleri için gerekli olan sermaye birikimine ancak açık finansmanla ulaşabilecekleri ileri sürülmektedir. Finansman açıkları, sınırlı dış borçlanma olanağı ve gelişmemiş sermaye piyasaları nedeniyle merkez bankası kaynaklarınca karşılanmaktadır. Bu tür finansman ise para arzının artışına, fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine ve para biriminin değerinin düşmesine neden olmaktadır. Para biriminin değerindeki bu azalma ise bir tür vergi olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonla mücadelede hükümetlerin gerekli kararlılığı göstermemelerini enflasyon vergisi kanalıyla gelir elde etmelerine bağlayan yeni politik iktisat görüşü Türkiye açısından test edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla önce senyoraj ve enflasyon vergisi kavramları açıklanmış ve daha sonra ise Türkiye için enflasyon vergisi hesaplanmıştır. Bu çalışmanın bulgularına göre Türkiye'de enflasyon vergisinin GSMH içindeki payı beklendiği kadar yüksek değildir. Ortalama % 4 civarında olan bu oran enflasyon vergisinden sadece kamu sektörünün yararlanmadığını göstermektedir.

ABSTRACT

Among the criteria growth, unemployment and inflation which measure the economic performance of economies, inflation is one of the most important problem in developing countries. The target rate of growth requires a certain rate of capital formation. Public revenues in order to finance this rate of capital formation may be inadequate which causes public sector to have budget deficits. The fiscal deficits can be financed through foreign borrowing or through the sale of government bonds. But because of limitations to foreign funds and imperfect capital markets governments finance the deficits by borrowing from central banks which leads to an increase in money supply, an increase in general price level, and depreciation of domestic currency. This depreciation is considered as a kind of tax.

In this study, the claim of the new political economy approach on the failure of policies to overcome inflation arises mainly because of the aim of the governments to gain revenues from inflation tax is tested for Turkey. For this purpose first the distinction between seigniorage and inflation tax is drawn and then the inflation tax for Turkey between the years 1988-1993 is calculated. It has been found out that the share of inflation tax in GNP is not as high as predicted which shows us that it is not only the public sector that benefit from the inflation tax but other sectors, too.

1) Giriş

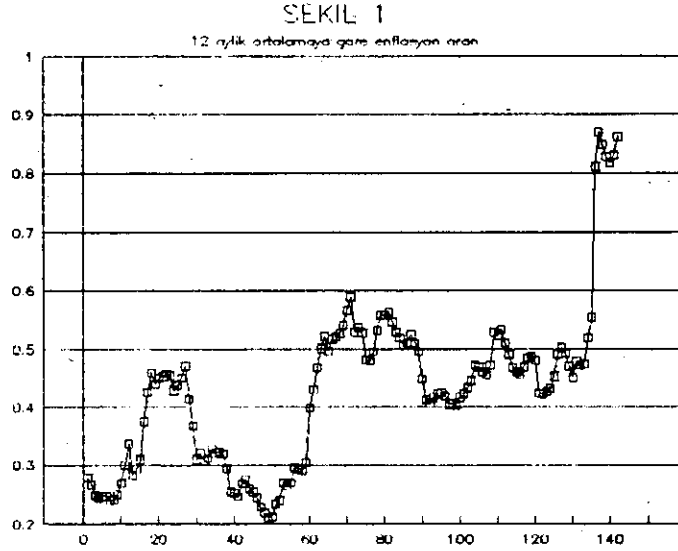
Ülkelerin ekonomik performanslarını belirlemede, büyüme, işsizlik ve enflasyon oranları, en önemli göstergeler olarak alınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarının başında enflasyon olgusu gelmektedir. Bu ülkelerin bir çoğu 1980'lerin başında 3 haneli rakamlara ulaşan enflasyonu, uyguladıkları istikrar programları ile ancak 2 haneli rakamlara indirebilmişlerdir. Uzun süre 2 haneli rakamlarda süreklilik kazanan enflasyon oranlarının zaman içerisinde sıçramalar halinde tekrar 3 haneli rakamlara yükselmesi enflasyonun nedenleri üzerinde yeni çalışmaların yapılmasına yol açmıştır.

Enflasyonu açıklamaya yönelik geleneksel yaklaşım 3 temel faktör üzerinde durmaktadır. Bunlar : a) parasal genişlemeler, b) mali dengesizlikler ve c) maliyet-itici unsurlardır. Parasalcı yaklaşım ilk iki faktöre ağırlık verirken, yapısalcı yaklaşım analizlerinde üçüncü faktör temel olarak alınmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını sürdürebilmeleri için gerekli olan sermaye birikimini, açık finansman yoluyla sağlamaları dışında bir olanağa sahip olmadığı ileri sürülmektedir. Bunun nedeni olarak, i) bu ülkelerin vergi tabanının, yüksek vergi yükünü çekecek ölçüde yeterli olmaması, ii) yeterli vergi tabanı olsa bile, vergi yönetiminin bu avantajdan yararlanabilecek etkinlikte olmaması, iii) politik gerçeklerin, yüksek vergi yükünün olanaksız olduğunu gösterdiği ileri sürülmektedir (Tanzi, 1978). Sınırlı dış borçlanma olanağı ve gelişmemiş sermaye piyasalarına sahip olmaları nedeniyle bu ülkeler, finansman açıklarını çoğunlukla merkez bankası kaynaklarından karşılamaktadırlar. Bu ise para arzının artmasına, fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine ve para biriminin değerinin düşmesine neden olmaktadır. Para biriminin değerindeki bu azalma ise bir tür vergi olarak kabul edilmektedir.

Türkiye'de 1970'li yıllarda yükselmeye başlayan enflasyon 1980 yılında 3 haneli rakamlara ulaşmıştır. 24 Ocak istikrar tedbirlerinin uygulanması sonucu ancak % 30'lar düzeyine indirilebilmiştir. 1983 sonrası yeniden yükselme eğilimine giren enflasyon oranı, 1994 yılında tekrar 3 haneli rakamlara sıçramıştır.

1980 sonrası iktidara gelen tüm partilerin seçim propogandalarında , temel hedef olarak enflasyonu düşürmeyi amaçladıklarını bildirmelerine rağmen, her seçim sonucu enflasyon şekil 1'den de anlaşılacağı gibi bir üst platoya tırmanmıştır. 1983-86 döneminde %40 lara, 1987- 1993 döneminde %60 lara oturan enflasyon, 1994 yılı sonunda %150 ye çıkmıştır. Enflasyonun bir üst platoya sıçrayarak orada bir süre sabit kalması olgusunu sadece seçimlere bağlamak bize yeterli gözükmemektedir. Birçok Latin Amerika ülkesinde de enflasyonun, kullanılan istikrar programları ile aşağıya çekilmesine rağmen, daha sonra bir üst platoya çıktığı görülmektedir. Bu ise gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun atalet (inertia) yaklaşımları ile açıklanmasına yol açmıştır (1).

Bu çalışma, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonla mücadelede, hükümetlerin gerekli kararlılığı göstermemelerini enflasyon vergisi kanalıyla gelir elde etmelerine bağlayan yeni politik iktisat görüşünün Türkiye açısından test edilmesini amaçlamaktadır.

II) Senyoraj ve Enflasyon Vergisi

1980 sonrası kronik hale gelen enflasyonun varlık nedeni ve niye devam ettiği sorusuna iki temel yanıt verilebilmektedir. Birincisi, enflasyon kamu maliyesinin bütüncül bir parçasıdır, ikincisi ise enflasyonu durdurmak çok maliyetlidir veya olanaksızdır (Dornbush,Fischer,1993). Birinci olguyu irdelenebilmek için senyoraj ve enflasyon vergisi kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

Kamu sektörü açıklarının para basılarak finanse edilmesi çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. Keynes (1923) Almanya ve Rusya'nın hiperenflasyon deneyimlerini inceleyerek zayıf hükümetlerin borçlarını para basarak ödeyebileceklerini söylemiştir. Cagan(1956) ilk defa "gelir maksimize edici enflasyon oranı" kavramını kullanmış ve birçok ülkenin enflasyon oranını bu orandan daha yüksek tuttuğunu ileri sürmüştür. Friedman (1971) senyoraj gelirinin kaynağında reel gelir büyümesinin rolüne dikkat çekmiştir. Para yaratarak elde edilen gelir iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi enflasyonist para yaratma, ikincisi ise büyüme tarafından uyarılan para artışıdır. Enflasyon vergisi üzerine yapılan tartışmaların tümü, belli varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımların bir çoğu çalışmalarda açıkça belirtilmemekte ve birbirinden farklı olabilmektedir. Bununla birlikte, kullanılan varsayımları Phelps (1973)'den yararlanarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Kullanılan modellerde ekonominin dengede olduğu ve beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyonun birbirine eşit olduğu kabul edilmektedir.
- 2) Denge işsizlik oranı beklenen enflasyon oranına bağlı değildir (doğal işsizlik hipotezi).
- 3) Kapalı ekonomi varsayımı yapılmakta veya diğer ülkelerin enflasyon oranlarını uyarladıkları veya ekonomide döviz kurunun sürekli olarak herhangi bir maliyete neden olmadan ayarlandığı kabul edilmektedir.
- 4) Enflasyonun artması ekonominin denge noktası etrafında kararlı hale gelmesini ne zorlaştırmakta ne de kolaylaştırmaktadır.
- 5) Fiyatlardaki ve ücretlerdeki münferit değişmelerin yarattığı maliyetler dikkate alınmamaktadır.
- 6) Tüm para çeşitlerine faiz ödemenin olanaksızlığı, uygun olmadığı veya çok maliyetli olduğu kabul edilmektedir.

Hükümetin enflasyona neden olmadan para arzını artırarak elde ettiği gelire senyoraj geliri denilmektedir. Bu ekonomideki reel gelirin büyüme miktarına eşit olmaktadır. Bunun ne ölçüde vergi geliri olarak kabul edileceği tartışmalıdır. Bunu göstermek için reel balanslar talebini aşağıdaki şekilde yazalım.

$$M_t / P_t = A_t + b Y_t - c\phi \quad (1)$$

burada reel balanslar M/P , reel çıktı Y ve reel faiz oranı, ϕ 'ın bir fonksiyonu olarak alınmıştır. Aslında reel balanslar nominal faizin bir fonksiyonudur.Ancak, enflasyonun

olmadığı bir ortamda nominal faiz ile reel faizin birbirine eşit olması nedeniyle nominal faiz yerine reel faizin alınmasında bir sakınca görülmemiştir. Ekonomide reel gelirin "g" oranında arttığını varsayalım. Bu durumda $Y_t = (1+g) Y_{t-1}$ olacaktır. Para otoriteleri, fiyatlar genel seviyesini sabit tutmak için para arzını yeterli oranda arttırmak zorunda kalacaklardır. Bu durum aşağıdaki iki denklem yardımıyla kolayca görülebilir.

$$M_t / P_t = A + b (1+g) Y_{t-1} - c\phi \quad (2)$$

$$M_{t-1} / P_t = A + b Y_{t-1} - c\phi \quad (3)$$

3 no.lu denklemi 2 no.lu denklemden çıkartırsak

$$(M_t - M_{t-1}) / P_t = bg Y_{t-1} \quad (4)$$

eşitliği elde edilir. Burada eşitliğin sol tarafı parasal tabanın genişlemesi sonucu elde edilen senyoraj gelirini ifade etmektedir. Söz konusu parasal taban genişlemesi, parasal otoritenin para arzını arttırmadaki tekel gücünden kaynaklanmaktadır. Halk, hangi nedenle olursa olsun, gelirden meydana gelen artış sonucu daha fazla reel balans talebinde bulunacaktır. Söz konusu ilave reel balansı elde etmek için bir kısım tüketimlerini ileri bir tarihe ertelemek zorunda kalacaklardır. Bu ertelenen tüketim -artan tasarruf - reel balanslardaki büyüme sürekli olana kadar devam edecektir. İşte parasal otoriteler bunu sömürmektedir. Ertelemiş tüketim harcamaları para otoritelerine transfer edilmektedir. Kamu tarafından ilave tasarruf olarak görülen bu olgu bir vergidir (Leslie, 1993).

Büyüme ve enflasyon olgusunun birlikte ortaya çıktığı durumda enflasyon vergisi ve senyoraj ayırımını Friedman (1971) aşağıdaki şekilde ortaya koymuştur.

$$M/P = [\delta + (n + \hat{O}r)]m \quad (5)$$

Burada M parasal tabanı, P fiyat indeksini, δ enflasyon oranını, n nüfus artış oranını, \hat{O} reel para talebinin gelir esnekliğini ve r kişi başına reel gelir artış hızını, m kişi başına reel balansları göstermektedir. Friedman enflasyonist para arzı artışından elde edilen senyoraj geliri δm , ile ekonomik büyüme sonucu yaratılan gelir $(n + \hat{O}r)m$, arasındaki değiş tokuşa dikkat çekmektedir. Yüksek oranda enflasyon olması halinde reel balanslar daha düşük

olacak ve bu nedenle büyümeden kaynaklanan faydalar daha küçük tabana uygulanacaktır (Dornbusch, Fischer, 1993).

Kamu açıklarının enflasyonist finansmanda, beklenen enflasyon vergisi geliri, reel balansların enflasyon oranı ile çarpılması sonucu elde edilmektedir. Bu durumda reel balanslar ve enflasyondaki artışlar, enflasyon vergisi gelirin artmasına yol açacaktır. Yalnız, burada bir noktaya dikkat etmek gerekmektedir. Enflasyon beklentisinin yüksek olması reel balansları etkilemekte ve birincisinin yüksek olması ikincisinin düşük olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle enflasyon vergisi yolu ile gelir elde etmenin bir sınırı söz konusudur. Bununla birlikte Sargent ve Wallace (1981,1987), ve Liviatan (1983) kamu açıklarının para basılarak finanse edilmesi durumunda iki dengenin söz konusu olduğunu göstermişlerdir. Bu ikili denge noktası Laffer eğrisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ekonomi, kamu açıklarının GSMH'ya olan oranı aynı olan iki durumdan, genellikle yüksek enflasyon oranındaki dengeye ulaşmaktadır. Ekonominin aynı denge konumunu daha düşük bir enflasyon oranı ile elde edebilme olasılığına rağmen daha yüksek enflasyon oranındaki dengeye ulaşmasının nedeni, yapılan varsayımlara dayanmaktadır. Rasyonel beklentiler varsayımı altında yüksek enflasyon oranı kararlı, düşük enflasyon oranı ise kararsız denge durumunu vermekte, buna karşılık, uyarlamalı-bekleyişlere göre ise düşük enflasyon oranı kararlı olmaktadır (Bruno ve Fisher, 1990).

III) Türkiye'de Enflasyon Vergisinin Hesaplanması

Enflasyon vergisi yukarıda da açıklandığı gibi, reel balanslar ile enflasyon oranının çarpımına eşit olmaktadır. Enflasyonist ortamda reel balanslar talebini Cagan (1956) da öngörüldüğü gibi aşağıdaki şekilde alabiliriz.

$$M/P = \delta Y/P \exp(-\beta\delta e) \quad (6)$$

Burada M/P reel balansları, Y/P reel geliri, δe ise beklenen enflasyonu göstermektedir. Bu durumda, enflasyon vergisinden beklenen geliri R ile ifade edersek,

$$R = \delta [\delta Y/P \exp(-\beta\delta e)] \quad (7)$$

olarak yazılacaktır (2). Beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyonu eşit olarak kabul edecek olursak hükümetlerin maksimum enflasyon vergisi geliri elde etmeleri için sürdürecekleri enflasyon R 'nin δ ' ye göre türevi alınarak sıfıra eşitlemesi bulunur.

$$dR/d\delta = (1-\beta\delta) \delta Y/P \exp(-\beta\delta) = 0 \quad (8)$$

Enflasyonu vergisinden sağlanan gelirin maksimum olması için (8) no.lu eşitlikten de anlaşılacağı gibi $(1-\beta\delta)$ nın sifıra eşit olması gerekmektedir. Bu da enflasyon oranının $1/\beta$ ya eşit olması anlamına gelmektedir.

Beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyonu birbirine eşit olarak kabul ettiğimiz için reel balanslar talebinin logaritmasını alarak doğrusallaştırdığımız taktirde

$$\ln(M/P) = \ln \delta + \ln (Y/P) - \beta\delta \quad (9)$$

eşitliğini elde ederiz. Söz konusu denklemin katsayılarını hesaplayarak para talebini tahmin etmemiz olanaklıdır. Elde edilen para talebi ile enflasyonun çarpılması sonucu enflasyon vergisinin miktarı bulunmaktadır.

IV) Bulgular

Türkiye ekonomisinde 1988-1993 yılları arasında para talep fonksiyonu, üç aylık milli gelir, parasal taban ve D.İ.E toptan eşya fiyat indeksi serileri kullanılarak aşağıdaki gibi elde edilmiştir. Katsayıların altında t değerleri verilmiştir. Söz konusu katsayılar için yapılan % 95 anlamlılık testi sonucu boş hipotez red edilmiştir. Para talebi ile ilgili

F (2,21) = 5.90; DW : 1.89 ve R² = 0.65 olarak elde edilmiştir.

$$\ln(M/P) = 5.04266 + 0.406694 \ln (Y/P) - 5.270342 \delta$$

(4.7671) (2.8436) (- 1.1526)

Buradan elde edilen enflasyon vergisi ve bunun GSMH ya oranı tablo 1 de gösterilmiştir (3).

TABLO 1

Yıllar	Enflasyon Vergisi Milyar TL	(Enf.Ver./GSMH).100
1988	3094.98	3.98
1989	2714.24	3.46
1990	3096.61	3.80
1991	3221.48	3.72
1992	3399.32	3.71
1993	3352.22	3.46

Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı gibi Türkiye'de enflasyon vergisinin GSMH içindeki payı, beklendiği kadar yüksek değildir. Bunda enflasyonun para talebi üzerindeki etkisinin çok yüksek olması önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye'de kamu kesiminin enflasyon vergisinden en fazla gelir elde edeceği enflasyon oranı, mevcut para talebi fonksiyonunda elde edilen katsayılara göre %19 dur. Enflasyon oranında ortaya çıkacak düşmelerin reel para talebinin katsayılarını da etkilemesi gerekmektedir. Bu nedenle enflasyondaki azalmalarla birlikte enflasyon vergisinden sağlanan geliri maksimize eden enflasyon oranının da düşmesi gerekmektedir.

V) Sonuç

Yeni politik iktisat yanlıları tarafından, gelişmekte olan ülkelerde süren kronik enflasyonun en önemli nedenleri arasında yer alan enflasyon vergisinin Türkiye açısından çok önemli olmadığı görülmektedir. Ortalama %4 civarında hesaplanan enflasyon vergisinin tümünden sadece kamu sektörü yararlanmamaktadır. Paranın satınalma gücündeki düşme nedeniyle ellerinde para tutan kesimden dolayı yoldan sağlanan transfer olarak kabul edilen enflasyon vergisinden diğer kesimlerde yararlanmaktadır. Enflasyon vergisinin ortadan kalkabilmesi enflasyonun sıfırlanması veya toplumun hiç para tutmamasına bağlıdır. Toplumun para tutmaması ancak hiper enflasyon dönemlerinde söz konusu olabilmektedir.

Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında ülkemiz açısından enflasyon vergisinin düşük olması, enflasyonla mücadelenin kamu kesimi tarafından istendiği anlamına gelmemektedir. Enflasyonla mücadele, sadece ve sadece bir siyasi irade sorunudur (Akat,1992). Ekonomik istikrarın birinci koşulu enflasyonun tek rakamlı düzeye indirilmesidir.

NOTLAR :

(1) Enflasyona atalet yaklaşımı için Akerlof ve Yellen 1985, Barbosa ve McNeils, 1990; Zeira, 1989 ve Novaes 1993'e bakılabilir.

(2) Burada kamu açıklarının enflasyon ile değişmediği varsayımı içsel olarak yapılmıştır. Bu nedenle Olivera-Tanzi etkisi dikkate alınmamıştır.

(3) Türkiye'de enflasyon vergisinin hesaplanmasında Sinan Sönmez (1993) ve TÜSİAD (1994) Para tabanının GSMH'ye oranını enflasyon oranı ile çarparak hesap etmişlerdir. TÜSİAD'a göre GSMH'nin yüzdesi olarak enflasyon vergisi oranı 1988'de 3.3, 1989'da 3.2 , 1990'da 2.7 , 1991'de 2.7 , 1992'de 2.5 ve 1993'de 2.6 olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akat, A.S. (1992): Kronik Enflasyonla Mücadele: Sorunlar, Çözümler, Tereddütler, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.
- Akerlof, G.A.; J.L. Yellen (1985): " A Near Rational Model of the Business Cycle, with Wage and Price Inertia" The Quarterly Journal of Economics, Vol. C. Supplement, ss.823-838.
- Akyüz, Y. (1973): Money and Inflation in Turkey, Ankara Üniversitesi S.B.F Yayınları, Ankara.
- Barbosa, F.H.; P.D. McNeils (1990) "Indexation and Inflationary Inertia: Brazil 1964-1985 " The World Bank Economic Review, Vol 3 No.3 ss.339-357.
- Bruno, M.; S.Fischer, (1990): " Seigniorage, Operating Rules, and the High Inflation Trap", Quarterly Journal of Economics, ss.353-374.
- Cagan, P. (1956): " The Monetary Dynamics of Hyperinflation" Studies in Quantity Theory of Money. (ed.) M. Friedman, Chicago 1956 içinde ss.25-117.
- Dornbush, R.; S.Fischer, (1993) " Moderate Inflation", The World Bank Economic Review Vol.7 No.1, ss.1-44
- Friedman, M. (1971): " Government Revenue from Inflation" Journal of Political Economy Vol.79 no.4, ss.846-56.
- Keynes, J.M. (1923): A Tract on Monetary Reform, Royal Economic Society, London 1971.
- Leslie, D. (1993): Advanced Macroeconomics, McGraw-Hill Book Company, London.
- Liviatan, N. (1983): "Inflation and the Composition of Deficit Finance" (ed.) F.E. Adams, Global Econometrics, Cambridge, MA: MIT Press, 1983 içinde.
- Novaes, A.D. (1993): "Revisiting the Inertial Hypothesis for Brazil" Journal of Development Economics, 42, ss.89-110.
- Phelps, E.S. (1973): " Inflation in the Theory of Public Finance" Sweeden Journal of Economics, ss.67-82.
- Sargent, T.J.; N. Wallace, (1981): "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic" Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, ss.1-17.

Sönmez, S. (1993): " Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Enflasyon" IX. Maliye Sempozyumu Türkiye Bütçe Harcamaları, 6-8 Mayıs 1993, Atakent, Altınorfoz.

Tanzi, V. (1978): "Inflation, Real Tax Revenue, and the Case for Inflationary Finance: Theory with and Application to Argentina" IMF Staff Papers, Vol.25 ss.417-451.

TÜSİAD (1994): The Turkish Economy '94, İstanbul.

Zeira, J. (1989): " Inflationary Inertia in Wage-Price Spiral Models" European Economic Review 33 ss.1665-1683.